

Lexicaal Onderzoek: Kootenbie-ismen

Lesvoorbereiding Nederlands 3° Doorstroomfinaliteit
Johan Bruyninckx - © taalanderwijs.org 2024

LESDOELEN

De leerlingen leren in deze les vaardigheden...

- met digitale tekstdatabanken (delpher.nl) werken
- om empirisch taalkundig onderzoek te doen naar de inburgering van neologismen
- hun onderzoeksgegevens te rapporteren

De leerlingen ontwikkelen kennis over...

- wat *false positives* zijn en hoe ze te vermijden tijdens onderzoek
- het invloedrijke comedy duo Koot en Bie
- hoe nieuwe woorden (neologismen) de taal binnenkomen

EINDTERMEN en ONTWIKKELINGSDOELEN

- ET 02.2 - De leerlingen beoordelen doelgericht informatie op betrouwbaarheid, correctheid en bruikbaarheid bij het lezen en luisteren.
- ET 02.09 - De leerlingen zetten doelgericht strategieën in ter ondersteuning van informatieverwerking en communicatieve handelingen.
- ET 02.10 - De leerlingen zetten eerder en nieuwverworven woordenschat in ter ondersteuning van hun communicatieve handelingen.
- ET 02.12 - De leerlingen passen inzicht in taalgebruik toe ter ondersteuning van hun communicatieve handelingen.
- ET 02.13 - De leerlingen analyseren het effect van taaluitingen, taalvariëteiten en talen op identiteitsvorming en sociale omgang.

- ET 04.01 - De leerlingen gebruiken doelgericht courante functionaliteiten van vergelijkbare toepassingen om digitale inhoud te creëren.
- ET 16.01 - De leerlingen brengen kunst- en cultuuruitingen in verband met de context waarin ze voorkomen.

MATERIAAL

1. laptop met internetverbinding per groep
2. Hoe zoeken op Delpher? (pdf)
3. Fragmenten uit Jemig de Pemig (pdf)

ACTIVITEITEN

1. OPSTAP - INLEIDING

De samenstelling van woordenboeken, voorbeeld: *Woordenboek der Nederlandse Taal*. Men gaat altijd uit van een corpus van teksten. Voor het WNT werden alle beschikbare oude teksten opgenomen, voor de periodes waarin dit niet meer mogelijk was, werd een representatieve selectie van teksten onderzocht.

Dat betekent: elk woord in elke tekst in de lijst zetten en zijn betekenis beschrijven. De betekenissen in een woordenboek zijn niet abstract, ze komen uit concrete (con)teksten.

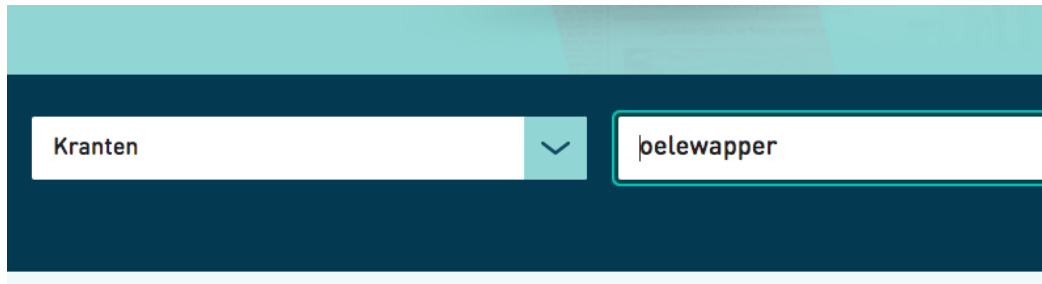
Nu we digitaal toegang hebben tot tekstdatabases, hebben we als het ware zelf een corpus beschikbaar, dat we ook digitaal kunnen doorzoeken. Als iemand beweert dat *knurven* een Nederlands werkwoord is, kan ik in Van Dale kijken. Dat is een heel beperkt corpus: ik kan ook 500 jaar aan kranten doorzoeken. Als ik het daar niet vind, kan ik toch al bepaalde conclusies trekken.

2. PRESENTATIE: HOE ZOEKEN OP DELPHER.NL

- a. <http://delpher>
- b. Kies: kranten
- c. Grafische weergave: deze geeft je een visuele weergave van de distributie van de resultaten, d.w.z. waar op de tijdslijn de resultaten gevonden zijn
- d. False positives: resultaten die niet echt hits zijn
  - i. hoe ouder de krant, hoe groter de kans dat de software fout leest

- ii. sommige woorden zijn homoniem (dezelfde vorm) als namen, bestaan in andere talen, functioneren als een merk, enzoverder

Neem een origineel, wat langer woord bijvoorbeeld: *oelewapper*, *windjammer*, *drollenvanger*

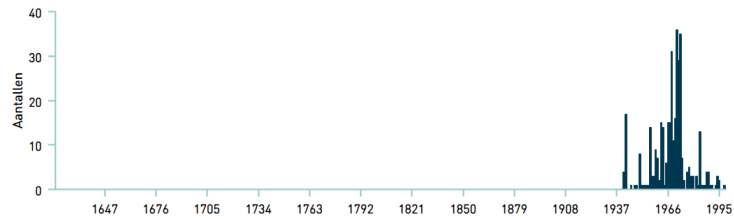
Bij de resultaten, kies je voor het *grafische icoontje* naast **Weergave**

A screenshot of search results on a website. The top navigation bar includes 'Delpher', 'Thema's', 'Favorieten', 'Instellingen', 'Handleiding', and 'Over Delpher'. The search bar shows 'Kranten' in the dropdown and 'oelewapper' in the input field. Below the search bar, there are filters for 'Periode' (20e eeuw [360], 21e eeuw [1]), 'Soort bericht' (Advertentie [26], Artikel [308], Illustratie met onderschrift [27]), and 'Verspreidingsgebied' (Landelijk [120]). The search results show '361 krantenartikelen gevonden'. The first result is 'Dieka hef un scheur in de roki Deur HERMAN VAN VELZEN.' with a snippet: 'De Graafschap-bode : nieuws- en advertentieblad voor stad- en ambt-Doetinchem, Hummelo en Keppel, Wehl, Zeddam, 's Heerenberg, Uift, Gendringen, Sillevolde, Terborg, Varsseveld, Dinxperlo, Aalten, Breedevoorde, Lichtenvoorde, Groenlo, Neede, Eibergen, Bor 06-06-1941'. There are three icons for 'Weergave' (list, grid, and another icon).

Dan krijg je een voorstelling zoals deze:

Grafische weergave van zoekresultaten 360 krantenartikelen

Opslaan als Print

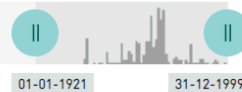
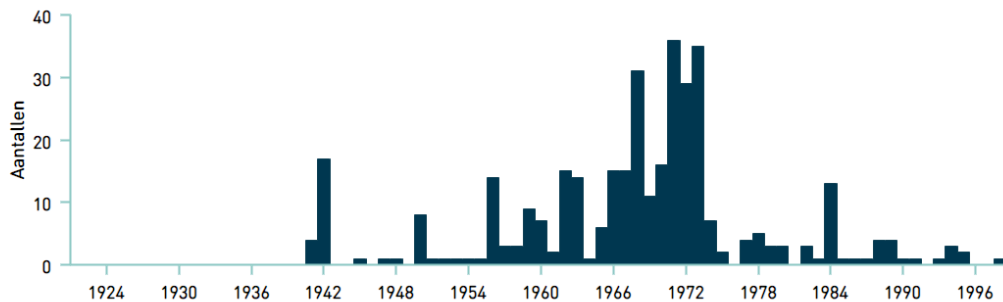

Waarde

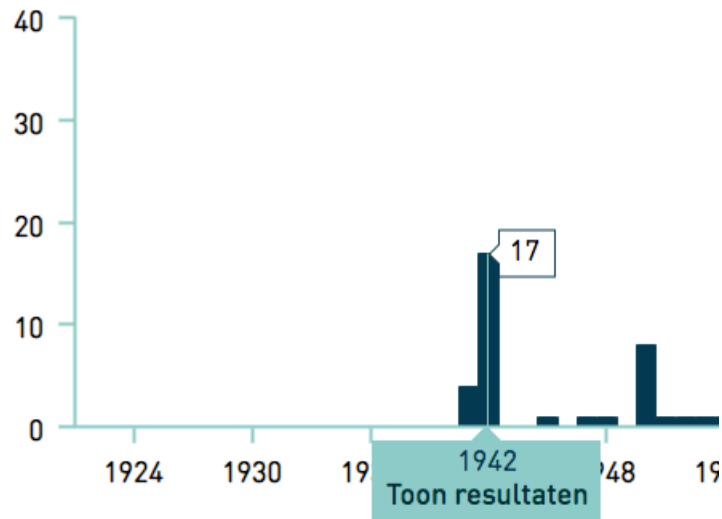
Gebruik de knoppen onder het diagram om **in te zoomen** op de relevante periode:

Grafische weergave van zoekresultaten 360 krantenartikelen

Opslaan als Print

We zien nu duidelijk dat *oelewapper* in de oorlogsperiode verschijnt. Als we over een jaartal zweven met de muis, kunnen we onmiddellijk naar de resultaten van dat jaar gaan:

Als ik op **Toon resultaten** klik, kom ik onmiddellijk in de lijst met artikelen van dat jaartal en kan ik eender welk artikel aanklikken:

17 krantenartikelen gevonden

Zoekterm: **Oelewapper**

Periode: "01-01-1942" t/m "31-12-1942"

Sorteer op: datum [0-9]

Zwolsche Steken.
Provinciale Overijsselsche en Zwolsche courant : staats-, handels-, nieuws- en advertentieblad
14-02-1942

Zwolsche Steken
Provinciale Overijsselsche en Zwolsche courant : staats-, handels-, nieuws- en advertentieblad
21-02-1942

Zwolsche Steken
Provinciale Overijsselsche en Zwolsche courant : staats-, handels-, nieuws- en advertentieblad
28-02-1942

Zwolsche Steker
Provinciale Overijsselsche en Zwolsche courant : staats-, handels-, nieuws- en advertentieblad
07-03-1942

Door op een van de resultaten te klikken, kunnen we nagaan of het krantenartikel echt het woord bevat, of het een verkeerde interpretatie is:

Het is een bingo en een interessante: het woord krijgt hier zelfs nog een hoofdletter, dus is wellicht afgeleid van een eigennaam? Om dit te onderzoeken hebben alle andere resultaten van dezelfde krant. Deze artikelen napluizen en uitleggen waar het woord vandaan komt, zou een mooie en doenbare onderzoekspaper voor het middelbaar onderwijs zijn. Zelfs het professorengenootschap Onze Taal heeft hier [weinig te vertellen en nog minder concreet bewijs voor wat ze beweren](#).

Wat onomstotelijk aangetoond wordt, zelfs in het diagram, is dat het woord tijdens de oorlog in zwang komt en aan populariteit een piek beleeft in de jaren '70.

3. GROEPSWERK

We verdelen de klas in 7 **willekeurige groepen** die elk een Kootenbie-ïsme te onderzoeken krijgen.

- positivo
- kromcommunicatie
- regelneef
- doemdenken, fatalisme
- kneukfilm, een film waarin niet alleen geknukt wordt
- natuurleuk
- demonstratie, *demonstratie en instructie*

Elke groepje krijgt een briefing met

- het te onderzoeken woord
- uittreksel uit het boekje van Ewoud Sanders uit 1999, met de achtergrond van het woord

Taak voor elke groep

- zoek het vroegste voorkomen van het woord
- probeer dit te linken aan de uitzendingen van Van Kooten & De Bie
- digitale rapportering:
  - download de distributiegrafiek van het woord in png bestand en zet dit in een tekstbestand
  - download afbeeldingen van de relevante krantenartikels met het woord in
  - probeer de/een relevante uitzending van Van Kooten & De Bie te vinden, die te maken heeft met de oorsprong van het woord
  - conclusies
    - Hebben K&B het woord uitgevonden? Schets de context.
    - Bestond het woord al voor K&B? Bewijs je standpunt aan de hand van gegevens uit de krantendatabank.
    - Heeft het woord een andere oorsprong dan K&B? Welke is dat? Kun je hiervoor bewijzen aanreiken aan de hand van de databank?